

Forgács Judit – Pallo József

A büntetés-végrehajtási jog és modernizáció karaktere a 21. század küszöbén

A büntetés-végrehajtási jog fogalmát több szempontból is vizsgálhatjuk, aminek eredményeképpen azzal szembesülünk, hogy egy meglehetősen szerteágazó és több jogterületet (jogágat) érintő jogkövetkezményi rendszer képe rajzolódik ki. Ahhoz, hogy ezt mind dogmatikai, mind praktikus értelemben kezelhetővé tudjuk tenni, szükséges valamiféle szűkítés, illetve egyszerűsítés. E probléma megoldása nem nehéz, hiszen az egyik legkézenfekvőbb szempont, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet feladatrendszerét középpontba állítva határozzuk meg az immár szűkebb vagy szakmaspecifikus értelemben vett fogalmat. A hatályos bv. törvény¹ ennek megfelelően pontosan meghatározza a szabadságelvonással járó büntetéseket, intézkedéseket, büntetőeljárási kényszerintézkedéseket, a szabadságvesztésből szabadultak utógondozását, valamint a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői feladatok végrehajtását, amelyek együttesen adják a büntetés-végrehajtási szervezet szakmai profilját. E feladatrendszer elemei a meghatározó jelentőségű törvényekből származnak, úgymint: a büntető törvénykönyvből² a szabadságvesztés, a (büntetőjogi) elzárás és a kényszergyógykezelés; a büntetőeljárási törvényből³ a letartóztatás és az előzetes kényszergyógykezelés; a szabálysértési törvényből⁴ a (szabálysértési) elzárás és végül a bv. törvényből erednek az ún. kvázi saját

¹ A 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.

² A 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

³ A 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.

⁴ A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény.

képi feladatok, amelyek az utógondozásban, valamint a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyeletben nyertek jogi szabályozást. Külön tanulmányt érdemelne a büntetés-végrehajtási szervezet feladatrendszerének profiltisztításához kapcsolódó kérdések vizsgálata, azonban most csak a par excellence helyzetet vizsgáljuk és állapítjuk meg, hogy a végrehajtási profil alapjaiban a szabadságvesztés büntetés határozza meg, azaz a fogvatartotti populáció karakterét az elítéltek száma szemléletesen támasztja alá. A statisztikai adatok is jól tükrözik ezt, hiszen e sorok írásakor⁵ a napi fogvatartotti létszám 18 451 fő volt, amelyből az elítéltek 60%-os jelenléte a jellemző. Mindez tendenciózus, hiszen hosszú évekre visszamenőleg helytálló ezen arány. A szabadságvesztés végrehajtásának központi szerepét az is aláhúzza, hogy a jogalkotó kiemelt figyelemmel és gondossággal külön nevesíti az idevonatkozó alapelveket.⁶ Ezek végső soron olyan szakmai és büntetőfilozófiai értékek, amelyek szellemisége áthatja a joganyag egészét és a pönológia szemszögéből közelítve esszenciálisan rögzítik a legitim büntetőjogi szabadságelvonás értelmezési kereteit. Az, hogy ezen alapelveknek a fejlődéstörténete hogyan alakult, úgyszintén külön előadás tárgyát képezhetné, azonban ebben a körben felmerül egy név, amely mellett nem mehetünk el szó nélkül. Ez a szerző William Rentzmann, aki a modern elítéltkelési filozófia kérdéseit először járta körül tudományos megalapozottsággal és rögzítette a legfontosabb alappilléreket. Álláspontja szerint minden, a börtönben felmerülő, megoldásra váró kérdés kapcsán abból kell kiindulni, azt hogyan, miként oldanánk meg a szabad társadalomban, illetve van-e bármi különös oka annak, hogy másként cselekszünk.⁷ Rentzmann ezzel a normalizációs axiómával a szabadságvesztés céljának kulcskérdésére, a társadalomba való visszailleszkedés elősegítésére utal, és ad egyfajta megoldási lehetőséget, amely jellegéből adódóan teljes mértékben igazodik a modern büntetőfilozófiához és a jogállami elvárásokhoz egyaránt. Ezen alaptételnek a lényege, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatt, figyelemmel az elkövető egyéni kezelési/reintegrációs igényeire is, a körülményeket úgy kell alakítani, hogy amennyire lehetséges, azok közelítsenek a szabad élet körülményeihez. Természetesen oly módon, hogy a büntetés célja, a bírói ítélet ne szenvedjen csorbát, hiszen ellenkező esetben deficit keletkezik a végrehajtásban, és ez végső soron jogállami értékekkel is ütközhet, ugyanis „a bűn nem maradhat büntetlenül” elve kerülhet törésbe. A bv. törvényben nevesített alapelvek jellege

⁵ 2024. február 2.

⁶ Bv. törvény 83. §.

⁷ JUHÁSZ 2018: 21.

arra is rámutat, hogy az anyagi büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog között milyen szemléletbeli különbség áll. Az anyagi büntetőjog alapjaiban egy tettek központúságot képvisel, ezzel szemben a büntetés-végrehajtási jog a tetttest állítja a centrumba, és ennek megfelelően alakítja a hatásmechanizmusát. Az eltérő hangsúlyokból eredően több olyan találkozási pont is megfigyelhető, ahol valamilyen „kompenzációs” megoldásokra van szükség. Ilyen valósul meg például a büntetés-végrehajtási bíró szerepkörében, hiszen ez a szereplő az, aki a jogerős bírói ítéletben meghatározottakat a végrehajtás folyamán széleskörűen alakítja⁸ az egyéni és a speciális prevenció keretei között. Ahhoz sem fér kétség, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának alapelvei zárt és egységes hatásrendszert alkotnak, így az egyes elemek szorosan összefüggenek, amelyek közül azonban a normalizáció és a progresszivitás, azok gyakorlati jelentőségére figyelemmel, mindenképpen kiemelkedik.

A felvilágosodás tanai között több olyan tétel is megfogalmazódott, amelyeknek hatása a büntetőjogról, illetve a bűnről való gondolkodást jelentős mértékben formálta. E korszak legmeghatározóbb alakja Cesare Beccaria volt, aki követelte, hogy csak törvények állapíthassák meg a bűncselekményeket (*nullum crimen sine lege elv*), illetve csak a törvényben meghatározott büntetés kiszabására legyen lehetőség (*nulla poena sine lege elv*). A büntetés célja szerinte az, hogy a bűnelkövetőt, az egyént visszatartsa újabb bűncselekmények elkövetésétől. Egyúttal hirdette, hogy a büntetés generálprevenciós hatást is szolgál, ugyanis a társadalom többi tagjára is visszatartó hatással van. Beccaria úgy vélte, az igazságos büntetésnek meg kell felelnie az elkövetett bűncselekmény súlyának (*proporcionalitás elve*), és egyértelműen elvetette a halálbüntetést, ahogy a kegyetlen büntetéseket is. Szilárd meggyőződéssel vallotta az emberi jogok biztosításának mindenképpenséget, ami a büntetőfilozófiájában is megjelent. Ezek szerint az egyik legfőbb emberi jog a személyi szabadsághoz kötődik, azaz abszolút értéként azonosítható. Ha az egyén bünt (bűncselekményt) követ el, a halálbüntetésnek nincs visszatartó ereje, azonban a „szabadságától megfosztott ember hosszas és nyomorúságos példája [...] a legerősebb fék a bűnök ellen”.⁹ Akkor a leg súlyosabb malum a bűnelkövetővel szemben ezen jogának elvétele vagy korlátozása, hiszen a másik meghatározó emberi jog, az élethez való jog elvétele explicite szóba sem jöhet. A szabadság elvonásban a büntető elem csupán a személyi szabadság elvétele és semmi több, hiszen a bíróság

⁸ Bv. törvény III. fejezet. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a bv. bíró tevékenységének másik iránya a fogvatartottak magánélzárása tekintetében a jogorvoslati fórum biztosítása.

⁹ BECCARIA 1916: 34.

ítélete dogmatikusan erről szól. Ezen a ponton találkozunk a szabadságvesztés büntetés paradoxonával, hiszen ez a gyakorlatban nem valósulhat meg, ugyanis a szabadságelvonás és annak körülményei jellegükből adódóan kellemetlen/kényelmetlen élethelyzetek sorozatát jelentik a fogvatartott részére. Elegendő a szigor és a rend követelményeiből eredő szabályozott életrendre utalni vagy a hozzátartozókkal való kapcsolatok más dimenzióban való érvényesüléséről említést tenni, természetesen mindezt a törvényes végrehajtás keretei között megvalósítva, ami a demokratikus jogállamban azt jelenti, hogy a fogvatartás körülményei soha nem érhetik el a kínzó vagy megalázó bánásmód¹⁰ határait. Felvetődik tehát a kérdés, hogy miképp lehet ennek az ellentmondásnak a feloldását elérni, azaz a tételes jogi szabályozásban hogyan jelenhet meg a megoldás. A válasz egyértelmű, a Rentzmann-féle normalizációs axiómát elfogadva csakis úgy, ha a végrehajtás körülményeit, amennyire lehet (a büntetés céljának veszélyeztetése nélkül), közelíteni kell a szabad élet körülményeihez. A normalizáció igen szoros kapcsolatban áll a progresszivitás alapelvével, amelynek tulajdonképpen a gyakorlati oldalát jelenti. Ennek lényege, hogy az elítéltek viszonylagos szabadsága a szabadságvesztés alatt változhat, ami két fő feltétel, illetve ezek egymáshoz való viszonyában értelmezhető. Ezek szerint az elítélt jogkövető magatartása és a szabadságvesztésből törvényi szinten rögzített idő letöltése nyitja meg azon anyagi jogi és bv. jogi jogintézmények (például feltételes szabadság, fokozatváltás, reintegrációs őrizet, enyhébb végrehajtási szabályok) alkalmazásának lehetőségét, amelyek alapján az elítélt egyre nyitottabb végrehajtási közegbe kerülhet, sőt a bv. intézetet is elhagyhatja. A progresszivitás nem korunk találmánya, hiszen ha nem is alapvető éllel, de már korábban is megjelent, természetesen a korszak büntetőpolitikájához igazodó tartalommal. A klasszikus büntetőjogi iskola megtorló célzata szerint a büntetés letöltésének előrehaladásával a bűnhődés fokozatosan megtörténik, ezért a jogi szabályozás a büntetés különböző szakaszaiban enyhít a büntetés szigorán. A későbbi megelőzési célzatú felfogás már másként értelmezi a progresszivitást, és két irányban fogalmaz meg elvárást. Egyrészt a büntetés-végrehajtás körülményeinek enyhítésével a társadalomba való visszatéréshez szükséges adaptációt segíti elő. Másrészt a szigor fokozatos enyhítése, illetve ennek jogszabályban rögzített lehetősége előnyökkel/kedvezményekkel motiválja a normakövető elítéltet. Napjainkban, a 21. századi büntetés-végrehajtásban már ez a szemlélet

¹⁰ Utalni kell arra is, hogy a kínzó vagy megalázó bánásmód elhatárolása a fogvatartásból eredő diszkomfortos élethelyzettől sokszor igen nehéz jogalkalmazói kihívást jelent. Erre az Emberi Jogok Európa Bíróságának esetjoga bőséggel szolgáltat példát.

az irányadó, és a vonatkozó jogi környezet is ezt a filozófiát támogatja, amelynek megvalósulásához ugyancsak korszerű eszközrendszer áll rendelkezésre, amelyről a továbbiakban esik részletesebben szó.

A progresszivitás és a motiváció kapcsolata

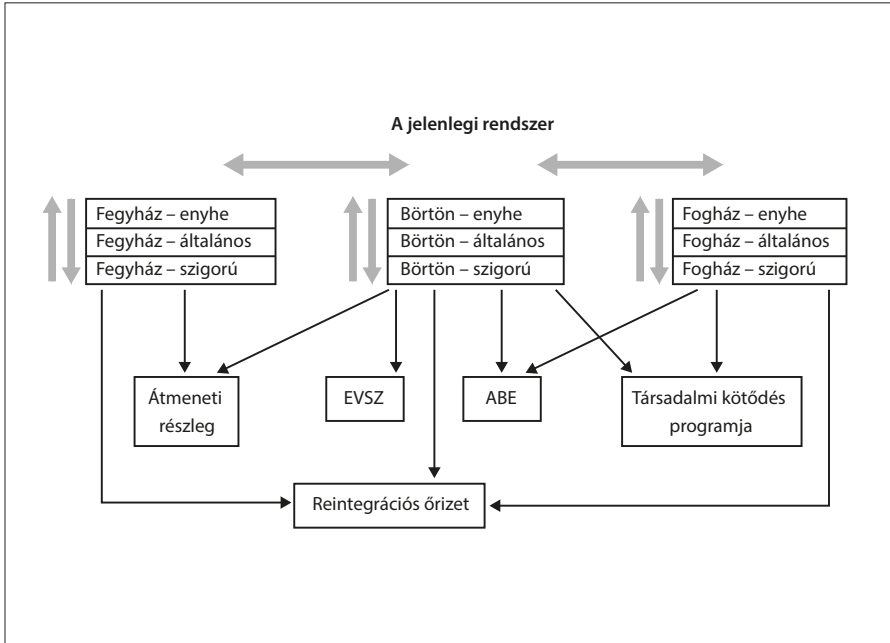
A bv. törvény egyik legfontosabb feladata, hogy minden elemével a szabadságvesztés céljának megvalósulását – az elítélt sikeres társadalmi beilleszkedését és újabb bűncselekmény megelőzését – szolgálja. Ennek elérése érdekében egy új szemléleten alapuló kategóriarendszer kialakítása vált szükségessé, amelyben megtalálhatóak azon szakmai módszerek és programok, amelyek a szabadságvesztés teljes folyamatát végigkísérik, tehát a reintegrációs cél elérésének módját komplex és zárt rendszert alkotva jelenítik meg. A progresszivitás – mint jelentős tényező – értelmezését jelenleg még nehezítik a vertikálisan és horizontálisan is átjárható rezsimkategóriák és egyéb jogintézmények. A bv. törvény 2024. március 1-jén életbe lépő novelláris módosítása¹¹ egy egyszerűbb, ötfokozatú kategóriarendszert meghatározva lehetővé teszi, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet szakmai szempontjai hangsúlyosabb szerepet kapjanak a szabadságvesztés-végrehajtás rendjének meghatározásában.

A törvenymódosítás a kategóriarendszer mobilitásának középpontjába a motivációt helyezi. A zárt fogvatartási környezetben történő motiváció megértéséhez Edward L. Deci és Richard M. Ryan öndeterminációs elmélete (Self-Determination Theory, a továbbiakban: SDT)¹² ad keretet. Az SDT összekapcsolja a személyiséget, az emberi motivációt és az optimális működést. Az elmélet értelmében a motivációnak két fő típusa van – belső és külső –, és mindkettő erőteljes hatást gyakorol arra, hogy kik vagyunk, és hogyan viselkedünk.¹³

¹¹ 2023. évi XCVII. törvény, a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény átfogó módosítása.

¹² Az SDT alapelveit és kutatásait számos országban alkalmazzák és vizsgálják, beleértve az Egyesült Államokat, Kanadát, az Egyesült Királyságot, Ausztráliát, Dél-Koreát, Japánt és számos más országot világszerte. Az SDT egy általános elmélet a motivációról és az emberi viselkedésről.

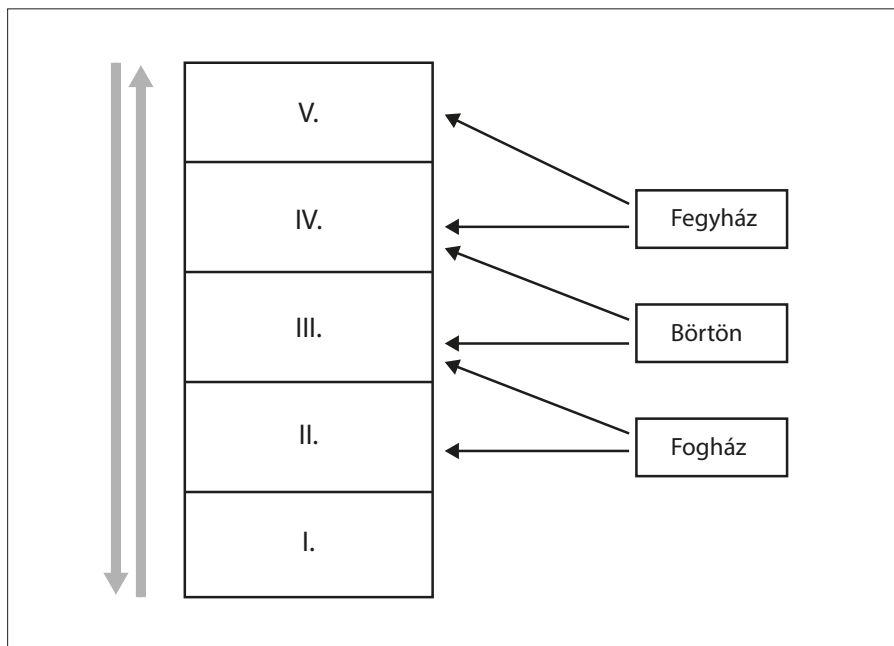
¹³ Ez az elmélet Edward L. Deci és Richard M. Ryan kutatók motivációval kapcsolatos munkájából származik az 1970-es és 1980-as évekből. Bár azóta nőtt és bővült, az elmélet alaptételei Deci és Ryan 1985-ös korszakalkotó könyvéből származnak (DECI–RYAN 1985).

1. ábra. A 2024. március 1. előtti kategória-rendszer

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Az extrinzik (külső) motiváció azt jelenti, hogy az egyén valamilyen tevékenységet azért végez, mert külső jutalmak vagy büntetések motiválják, és nem feltétlenül azért, mert maga a tevékenység önmagában kielégítő vagy érdekes számára. Az extrinzik motiváció olyan külső tényezőkön alapul, amelyek nem közvetlenül kapcsolódnak a tevékenységhez, hanem annak eredményei vagy következményei. Az intrinzik (belső) motiváció olyan fogalom, amelyet a pszichológia és a motivációkutatás területén használnak. Az intrinzik motiváció azt jelenti, hogy az egyén valamilyen tevékenységet azért végez, mert maga a tevékenység önmagában kielégítő, élvezetes vagy érdekes számára, és nem feltétlenül azért, mert külső jutalmak vagy kötelességek motiválják rá. Számos alkalommal az extrinzik motiváció kezdi el a folyamatot (például egy munkahelyen a fizetés), de az intrinzik motiváció is kialakulhat a tevékenység során (például az egyén élvezettel végzi a munkát). Az elérhető és mérhető célok felállítása segíthet fenntartani a motivációt, ezzel párhuzamosan a sikerélmények és a fokozatos fejlődés hozzájárulhatnak az intrinzik motivációhoz. A két motivációtípus közötti egyensúly

2. ábra. A 2024. március 1. utáni kategória-rendszer

Forrás: a szerző saját szerkesztése

és kölcsönhatás kulcsfontosságú a motivációk megértésében és az emberek hatékony motiválásában.¹⁴

Az elítéltek számára az intrinzik motiváció lehet a kulcs a reintegrációhoz. Ha egy elítélt intrinzik módon motivált arra, hogy részt vegyen oktatási programokban, munkahelyi képzésekben vagy terápiás tevékenységekben, akkor nagyobb valószínűséggel fogja hosszú távon folytatni ezeket a tevékenységeket, és pozitív változásokat érhet el. Az öndetermináció elmélete azt is figyelembe veszi, hogy az elítélteknek lehetnek extrinzik motivációik, például a korai szabadulás reménye vagy a börtönbéli előnyök megszerzése. Fontos megérteni ezeket az extrinzik motivációkat, és olyan intézkedéseket hozni, amelyek támogatják az elítélteket az extrinzik céljaik elérésében. Az öndetermináció elmélete szerint az emberi viselkedést és motivációt a szükségletek kielégítése irányítja. Az elítélteknek is vannak szükségleteik, például az önbecsülés, az összetartozás és az autonómia iránt. A börtönbeli programok és intézkedések hatékonyabbak

¹⁴ RYAN–DECI 2000: 69.

lehetnek, ha ezeket a szükségleteket figyelembe veszik és támogatják. Az SDT alapján a börtönrendszernek olyan környezetet kell teremtenie, amely támogatja az elítéltek intrinzik motivációját a reintegráció és a pozitív változás iránt, ez magában foglalhatja az egyéniesített reintegrációs terv elkészítését, az elítéltek részvételének ösztönzését és az extrinzik motivációk értelmes kezelését.

Összefoglalva a motiváció növelésének a lehetőségét a szabadságvesztés során:

- ♦ Önálló választás és kontroll: a fogvatartottnak legyen lehetősége választani az alapján, hogy mi a célja, és mit kell tennie a cél elérése érdekében.
- ♦ Érdekes és kihívást jelentő tevékenységek: olyan feladatokat tűzzünk ki, amelyek önmagukban érdekesek az egyén számára, és kihívást jelentenek.
- ♦ Visszajelzés és elismerés: a rendszer nyújtson pozitív visszajelzést és elismerést a fogvatartottnak az erőfeszítéseiről és a teljesítményéért.
- ♦ Célkitűzés és fejlődési lehetőség: Segítse az egyént célkitűzések meghatározásában és a fejlődési lehetőségek felismerésében.

A törvénymódosítással életbe lép új motivációs eszközként az ún. kreditrendszer, amelynek célja, hogy az elítéltek egyes kategóriák közötti váltásához egy objektív alapokon nyugvó, kiszámítható és átlátható keretet adjon, amely az elítéltek számára egy könnyen értelmezhető cél elérését vetíti előre. A kezdeti besorolást követően az elítélt kreditpontokat gyűjthet, és ez alapján kedvezőbb kategóriába léphet, vagy pontvesztés esetén a kategóriában visszasorolására kerülhet sor. A kreditrendszerben az elítélt magaviselete, együttműködési készsége, reintegrációs tevékenységben való részvétele alapján történik az értékelés. Ez a motivációs rendszer erősíti az elítéltek felelősségvállalását, érdekeltté teszi a végrehajtás rendjének megtartásában és a reintegrációs terv megvalósításában, mindez pedig azzal, hogy a jogkövető magtartás pozitív elismerést nyer, az egyéni büntetési célok megvalósulását segíti. Az újonnan bevezetett motivációs rendszer akkor lehet sikeres, ha az elítéltek számára kihívást jelentő és érdekes tevékenységeket, nyitottabb elhelyezést, szélesebb körű kapcsolattartást kínálunk fel. Az ún. motivációs eszközöknek, mint rendelkezésre álló elhelyezési formák, visszailleszkedést elősegítő programok, napirend és életrend kombinációja, szükséges az alacsonyabb kategóriák esetén kiegészülnie az újabb digitális rendszerek alkalmazásának lehetőségével.

Ha a börtön társadalomban betöltött szerepét vizsgáljuk, akkor álláspontunk szerint abból kell kiindulni, hogy a börtönt büntetéstani keretként azonosítsuk. Az itt zajló tevékenység egy sor jogi, etikai, sőt büntetőfilozófiai problémát felvet, amelyek sajátossága, hogy nemcsak önmagukban léteznek,

hanem egymásra is hatnak, és sokszor felerősítik hatásaikat. Ahhoz, hogy ezeket megfelelő módon lehessen kezelni, szükséges, hogy a dogmatika és a praxis, vagy ha úgy tetszik, a közhatalom pontosan rögzítse a börtön lényegi funkcióival kapcsolatos elvárásokat, azaz lényegében a központi rendező elvet kell kimondani, azért is, hogy a börtön két alapvető funkciója, a fogva tartás és a reintegráció között ne boruljon fel az egyensúly. Mindemellet az egyes funkciók összhangját, vagy jobb esetben szintézisét is segítenek megteremteni a bemutatott elvek, és lehetővé teszik, hogy a totális intézmény látszólag áthatolhatatlan korlátait áttörve megfelelő irányt szabjanak az ott zajló tevékenységnek. A normalizáció és a progresszivitás biztos viszonyítási pontokat jelölnek meg a szakmai „finommozgásokban” is, lehetővé téve, hogy a jogalkalmazó könnyen felismerhesse egy vitatott helyzetben a helyes irányt.

* * *

Zárásgondolatként, búcsúüzenetként arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy az elvek és értékek nem azonosak valamiféle univerzális „börtönügyi megoldó képlettel”, ami nem csak úgy „deus ex machina” működik, mert mindig a cselekvő emberek állnak mögöttük, akik ezeknek a szellemiségében szolgálnak. A bv. törvény leutóbbi módosítása kétségkívül korszakhatárt jelent a honi büntetés-végrehajtási jog történetében, hiszen az alapvető büntetőjogi differenciálási szempontok mellett megjelennek a bv. jogi igények, és ezzel új horizontok nyílnak meg a modernizációs törekvésekben. Ez a korszerűsítési folyamat pedig szervesen hozzájárul ahhoz a társadalmi elváráshoz, amelynek igazságát Ruzsonyi Péter professzor úr is többször megfogalmazta munkássága során: a társadalomnak nem benti jó rabokra, hanem kinti törvénytisztelő állampolgárookra van szüksége.

Felhasznált irodalom

- BECCARIA, Cesare (1916): *Büntett és büntetés*. Budapest: Franklin-Társulat.
- DECI, Edward L. – Richard M. RYAN (1985): *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. Berlin: Springer.
- JUHÁSZ Zsuzsanna (2018): A büntetés-végrehajtás alapelve(i). *Magyar Rendészet*, 18(5), 15–28. Online: https://real.mtak.hu/132734/1/MR_2018_5_e_1_Juhasz.pdf
- RYAN, Richard M. – Edward L. DECI (2000): Self-determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78.

Jogforrások

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról
2023. évi XCVII. törvény, a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény átfogó módosítása
- A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény